

DE DANSKE KRIGSFANGER FRA SLAGET VED LUND 1676

■ HANS HENRIK APPEL

Slaget ved Lund den 4. december 1676 blev en katastrofe for den danske hær. Af en styrke på omkring 11.000 mand mistede ca. 6.000 livet, formentlig et par tusinde mand blev såret – og 1.500 mand blev taget som krigsfanger af den svenske hær. Det var ganske vist ikke første gang under felttoget i Skåne, at et større kontingent danske tropper faldt i svensk fangenskab. Tilbage i august var generalmajor Duncan blevet taget til fange uden for Halmstad ligeledes med 1.500 mand, hvoraf de fleste endnu sad fangne. Men i lyset af de massive tabstal ved Lund var spørgsmålet om en frigivelse/udveksling af fangerne presserende. I denne artikel vil jeg med fokus på de mange krigsfanger fra slaget ved Lund undersøge, hvordan krigsfanger blev håndteret under Skånske Krig 1675-79. Hvad skete der med dem? Hvilke normer og forventninger havde samtiden til håndteringen? Og hvilke overvejelser, hensyn og handlinger greb ind i disse normer og forventninger?

KRIGSFANGER – FRA INDIVIDUELT BYTTE TIL KRIGSHERRENS EJENDOM

Fænomenet at tage krigsfanger var ikke noget nyt i 1600-tallet. Gennem tiderne har soldater, der hverken kunne se perspektiver i at fortsætte med at kæmpe eller muligheder for at undslippe, som oftest valgt at overgive sig til sejrherrens nåde fremfor at kæmpe til døden. Og selvom der findes mange eksempler på, at sejrherren som hævn eller til afskrækkelse har valgt ikke at give denne nåde, så er de fleste militære træfninger endt med, at der blev taget et større eller mindre antal fanger.¹ I antikken var det ofte et af selve målene med at føre krig at tage fanger, der kunne bruges som arbejdskraft. Krigsfanger var en del af krigsbyttet; og det var de også igennem middelalderen, om end brugen af fanger som slaver navnlig

¹ Om krigsfanger se generelt Rüdiger Overmans (red.): *In der Hand des Feindes. Kriegsgefangenschaft von der Antike bis zum Zweiten Weltkrieg*, Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag 1999; Richard Garrett: *P.O.W.*, London: David and Charles 1981; Martin van Creveld: *The Transformation of War*, New York: The Free Press 1991, s. 66-72; Fritz Redlich: "De Praeda Militari: Looting and Booty 1500-1815", *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Beiheft 39, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH 1956, s. 27-37; Frank Tallent: *War and Society in Early Modern Europe, 1495-1715*, London, New York: Routledge 1992, s. 128-131; Daniel Hohrath: "In Cartellen wird der Werth eines Gefangenen Bestimmt." *Kriegsgefangenschaft als Teil der Kriegspraxis des Ancien Régime* i Overmans: *In der Hand*, s. 141-170; Gustav Rasmussen: *Krigsfangenskab. En Oversigt over Krigsfangers Retsstilling gennem Tiderne*, København: Nyt Nordisk Forlag 1939.

efter et kirkeligt forbud i 1179 gled i baggrunden i den rent europæiske krigsførelse.² I stedet blev fangernes bytteværdi gjort op ud fra, hvor meget de kunne indbringe i løsepenge – hvorfor det primært var adelige og andre ”værdifulde” personer, der blev taget til fange. I en artikel om ”Der Soldat als Ware” har Bernhard R. Kroener beskrevet, hvordan det ofte var meget store beløb, der krævedes, og da det var en æressag at frikøbe et familiemedlem, kunne det bringe selv velstående familier til tiggerstaven.³

Da lejesoldater i løbet af 1500-tallet blev stærkt efterspurgt, fik de derfor ifølge Kroener i stigende grad gjort det til en del af tjenesteforholdet, at krigsherren forpligtede sig til at løskøbe dem, hvis de blev taget til fange – samtidig med at krigsherrerne i stigende grad blev forpligtet til at udbetale sold til fangerne for perioden i fangenskab.⁴ Formentlig udsprunget af denne forpligtelse begyndte krigsherrer ved starten af 1600-tallet at indgå ”karteller” med hinanden om en fast prissættelse for ”racionering”, dvs. mellemstatslige aftaler om løskøbelse af fanger. Samtlige grader inden for hæren blev defineret og prissat – og dermed kan man i disse karteller se en udgrænsning og ordning af det militære hierarki i forhold til det civile samfund. De første kendte eksempler på sådanne karteller blev indgået mellem spanierne og Nederlandene i den nederlandske uafhængigheds-krig omkring år 1600.⁵

På trods af disse karteller havde krigsfanger stadig ved indgangen til 1600-tallet og i århundredets første årtier overvejende karakter af den enkelte soldats krigsbytte. Det kom til udtryk i f.eks. de nederlandske krigsartikler fra 1592, de svenske fra 1621 og de danske fra 1625.⁶ I både de nederlandske og de svenske krigsartikler blev det foreskrevet, at krigsfanger inden for en given frist (henholdsvis aftenen for tilfangetagelsen og 36 timer efter) skulle føres for lejrens øverste befalingsmand. Denne kunne vælge at udtage særlige krigsfanger til krigsherren, men det skulle ske mod erlæggelse af en ”rekompens”, dvs. erstatning. Alle andre fanger tilhørte soldaterne, der dog ikke måtte løslade dem uden krigsherrens accept. I noterne til de nederlandske krigsartikler anførtes det, at det var gammel brug i Frankrig, at hvis løsesummen beløb sig til mere end 10.000 pund, skulle fangen overgives til kongen mod en kompensation på 10.000 pund.

² Overmans: *In der Hand* s. 3.

³ Bernhard R. Kroener: ”Der Soldat als Ware. Kriegsgefangenschicksale im 16. und 17. Jahrhundert”, i Heinz Duchhardt og Patrice Veit (red.): *Krieg und Frieden im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit*, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern 2000, s. 274.

⁴ Redlich: *De Praeda* s. 31 nævner som eksempel en kontrakt mellem Gustav Adolf og et skotsk regiment fra 1629 om pligt til at løskøbe dem, hvis de tages til fange.

⁵ Christian Hermsdorff: *Corpus juris militaris recognitum, ac multis ex partibus auctum, oder, neu-verbessertes und vermehrtes Kriegs-Recht ...*, kurtze Beschreibung dess Kriegs, was er sey, und wie er klüglich und wol geführet werden könne, Frankfurt am Main 1674; Redlich: *De Praeda* s. 35. De nævnte årstal for karteller hos Tallett: *War and Society* s. 130.

⁶ Hermsdorff: *Corpus Juris* s. 183f (svenske artikler), s. 256f (danske artikler), s. 417ff (brandenburgske med annotationer om europæisk praksis), s. 662f (nederlandske).

Det vil sige, at den del af det individuelle krigsbytte, der oversteg 10.000 pund burde tilfalde kongen. Begrænsningerne i soldaternes dispositionsret over deres krigsfanger var altså oprindeligt et rent byttefordelings spørgsmål, der ikke bundede i militære hensyn.

Hvor de svenske krigsartikler fra 1621 fulgte de nederlandske, var der nogen afvigelse i Christian IV's krigsartikler fra 1625. Her skelnedes der mellem adelige, spioner og officerer af sergeant- og rytterkorporalrang eller højere på den ene side, og andre fanger på den anden side, herunder borgere og bønder. Førstnævnte fanger tilkom krigsherren, sidstnævnte soldaterne, der dog måtte beholde hvad gods, de højtrangerende fanger havde med sig, ligesom kongen ville tildele dem en erkendtlighed som compensation. Christian IV havde altså hermed som krigsherre krav på alle militære krigsfanger over en vis rang (samt adelige), og ordlyden om compensation herfor til soldaterne var mere vag end i de nederlandske og svenske artikler. Samtidig skete der en stramning i soldaternes dispositionsmuligheder over øvrige fanger, idet det præciseredes, at de ved løskøb skulle indordne sig under evt. aftalte "racionstakster", dvs. karteller.

Hvor soldaterne i 1625 stadig havde principiel bytteret i alle de fanger de tog, fik krigsherren i Christian V's krigsartikler fra 1683 formelt ret til alle fanger taget ved feltslag og erobring af byer og fæstninger. Nu blev det kun små partier af modpartens soldater, opsnappet imellem de militære operationer, der kunne tilkomme soldaterne som bytte.⁷ Der skete således et skred i perioden mellem 1625 til 1683, hvor krigsfanger fra i udgangspunktet at tilfalde den enkelte soldat som bytte gik over til at tilfalde krigsherren. Denne udvikling kan ses i sammenhæng med flere samtidige udviklingslinjer. For det første var udskrevne soldater ikke i samme grad som hvervede soldater motiverede af muligheden for at tage bytte. For det andet var krigsherren eller i hvert fald højerestående officerer formentlig bedre i stand til at realisere krigsfangernes værdi og fik i første omgang karakter af "mellemand" ved opkrævningen af løsepenge for siden at overtage retten til fangerne.⁸ For det tredje havde krigsførelsen siden slutningen af det 15. århundrede mistet mere og mere af sin individuelle karakter i forhold til de store taktiske enheder, og det blev derfor også sværere og sværere at operere med individuelle krigsfanger. Oftest var det større styrker på den ene side, der overgav sig samlet til større styrker på den anden side.⁹ Og endelig for det fjerde blev krigsherrerne bedre og bedre i stand til at vogte over den anseelige investering, de lagde i deres hære.

⁷ Redlich: *De Praeda* s. 34 og 36; Rasmussen: *Krigsfangenskab* s. 59.

⁸ Redlich: *De Praeda* s. 34-5 nævner, at der i 1639 var en strid mellem to svenske generaler om, hvorvidt en general kunne beholde løsepengene eller burde lade dem gå videre til sine mænd.

⁹ For dette aspekt, se Kroener: *Der Soldat* s. 274.

Et af omdrejningspunkterne i denne udvikling var kartelvæsenet. Formentlig ansporet af en stadigt mere udbredt forpligtelse til at løskøbe deres soldater, blev krigsherrerne mere og mere omhyggelige med at regulere, hvem der hørte med til det militære hierarki, og hvilken værdi de besad. Udviklingen var som tidligere nævnt formentlig oprindeligt udsprunget af et ønske fra soldaternes side om at sikre sig løskøbelse; men krigsherrens interesse i at opnå både adkomst- og dispositionsret til fangerne voksede i takt med, at hærene ændrede karakter til mere permanente og stærkere nationalt funderede enheder.

Udviklingen af karteller var ikke ensbetydende med, at fanger altid blev løskøbt. Den stadigt mere klare og håndfaste værdisætning af krigsfangerne åbnede også for andre muligheder for, hvordan krigsherren kunne realisere denne værdi. Udover at krigsfanger kunne sælges for løsepenge, kunne de byttes lige over for en anden soldat af tilsvarende værdi ved en udveksling. Eller man kunne i kraft af kartellernes klare værdisætning af de enkelte charger føre en løbende udvekslingsforretning, hvor man hele tiden gjorde op, hvor meget de to parter skyldte hinanden – uden skelen til om fangernes antal eller charge stemte nøjagtigt overens. Fanger kunne også stadig indstikkes i egne rækker og således kompensere for tab af egne soldater, eller fanger kunne bruges som arbejdskraft på fæstningsanlæg m.m. I kalkulationerne om håndteringen af fangerne indgik også de omkostninger, der var forbundet med dem. De skulle bevogtes, bespises – og i tilfælde af sårede krigsfanger transporteres og plejes. I nogle tilfælde kunne omkostningerne herved overstige fangernes værdi, hvorfor en henrettelse, deportering fra krigszonen eller måske ligefrem løsladelse (som regel på æresord om ikke at kæmpe igen) kunne være mest hensigtsmæssig.

Spørgsmålet om indgåelsen af et kartel dukker løbende op i korrespondancen mellem dansk og svensk side om udvekslingen af fanger både før og efter slaget ved Lund frem til indgåelsen og ratificeringen af et sådant i august 1677. I den følgende undersøgelse af behandlingen af krigsfanger i forbindelse med slaget, vil der blive lagt særlig vægt på, hvor central en rolle kartellet spillede for gennemførelsen af udvekslinger.

HÅNDTERING AF KRIGSFANGER FREM TIL SLAGET VED LUND

Behandlingen af sager vedr. krigsfanger under skånske krig dukker op i arkivalierne allerede fra årsskiftet 1675/6, dvs. før den skånske fase af krigen var begyndt. I et brev af 22. december 1675 bad generalguvernøren i Skåne, Halland og Blekinge, Fabian von Fersen, om tilladelse fra Carl XI til at udveksle de danske fanger, der "uden årsag" beklagede sig over det hårde "tractement". Tilladelsen blev givet, og den 14. januar 1676 kunne Fersen berette, at han nu havde sendt lister over fangerne til nogle engelske gesandter og svenske residerter i København,

og at han "med tilbørlig forsigtighed" ville gå i gang med udvekslingen. Først og fremmest ville han prøve at sikre regeringsråd Ousteins frigivelse.¹⁰

At man i forbindelse med de indledende kontakter om udveksling havde en forventning om, at et kartel ville blive udarbejdet, fremgår af de vilkår, som regeringsråden Oustein måtte acceptere for at blive frigivet. Her stod der bl.a., at han måtte vælge, om den "racion" han skulle skaffe, skulle være "nach dem alten, oder nach dem künfftigen neuen Cartel". Et nyt kartel var altså noget, man regnede med snart ville falde på plads. I forbindelse med en anden samtidig, mindre udveksling af civilbetjente skrev den svenske generalauditør Cassius, at han nok skulle vende tilbage til spørgsmålet om "Die Auswirkung eines Cartels" i et senere brev.¹¹

I ugerne umiddelbart efter den danske landgang i Skåne den 29. juni 1676 erobrede den danske hær fæstningerne Helsingborg, Landskrona og Christianstad; de to førstnævnte ved indgåelse af en akkord, sidstnævnte ved storm. Akkorderne gav de to fæstningers besætninger ret til afmarch og transport til Riga, men i en memorial af 6. juli 1676 slog den danske generalauditør og krigsråd Herman Meier fast, at besætningen fra det nyligt overgivne Helsingborg stadig var for "Prisonaires de Guerres" at regne. Den danske konge havde blot vist sin nåde i forventning om, at den svenske side ville lade tilsvarende danske fanger gå fri, hvis det skulle ske, at svenskerne tog nogen. Udover at det er interessant at bemærke, at soldaterne stadig regnes for krigsfanger, selvom de har indgået akkord om afmarch, er det påfaldende, at den danske generalauditør i krigens indledende og succesrige fase har et så nonchalant forhold til fanger.¹²

I løbet af det næste par måneder skete der en gensidig akkumulering af krigsfanger. Fra dansk side blev de overlevende svenske soldater fra stormen på Christianstad taget som fanger (ca. 700 mand), og fra svensk side lykkedes det at tage omkring 1.500 danske soldater til fange ved Fyllebro uden for Halmstad, oven i købet med generalmajor Duncan og flere andre officerer i spidsen.¹³

Der var derfor i oktober måned 1676 kontakt mellem parterne om en større udveksling af fanger. Den svenske generalguvernør Fersen besvarede en dansk forespørgsel ved at skrive, at han endnu ikke havde fået svar fra de danske officerer oberst Holck og general Meerheim på, om de ville gå i gang med en udveksling efter forrige krigs brug eller efter det projekterede kartels forholdstal. Dog ville Fersen umiddelbart gerne have løsladt en svensk rytterløjtnant under forudsæt-

¹⁰ Svenske Riksarkivet (SRA): *Generalguvernörer* til Kungl. Maj. 1) Skåne, Halland, Blekinge. Vol 7, 22. december 1675 og 14. januar 1676.

¹¹ Rigsarkivet (RA): Krigskollegiet, *Indkomne Breve 1676, 7, Breve omh. udveksling af danske og svenske fanger*. Løbenummer 52. Henholdsvis "Conditionen" 10. februar 1676 og "Brev fra Cassius til Meier" 4. februar 1676.

¹² SRA. *Generalguvernörer vol 7, "Memorial"* 6. juli 1676.

¹³ RA. Krigskollegiet, *Originalmanuskriptet til Christian V's krigshistorie*, Løbenummer 101, 1676 s. 45.

ning af, at det kunne ske til det projekterede kartels takst for en løjtnant (også selvom soldaten i praksis havde fungeret som ritmester, hvilken charge range-rede højere).¹⁴

Der kom i første omgang intet konkret ud af det. Den 6. november 1676 rejste den danske general Arenstorff atter spørgsmålet om indgåelse af et kartel og udveksling over for sin svenske modpart, general Helmfeldt. Denne svarede, at den svenske konge havde bedt om, at generalauditørerne genoptog deres korrespondance i sagen. Og samme dag skrev den svenske generalauditør Schmidt da også til sin danske modpart, at han havde 200 danske fanger ved hånden, som han gerne ville udveksle med det samme – rang for rang. Han bad om, at danskerne ville skaffe et tilsvarende antal, inklusive de svenske nationale soldater, der havde taget dansk tjeneste.¹⁵

Projektet blev dog forsinket af, at Schmidt blev ramt af "schwäre Unpasslichkeit". Den 16. november 1676 foreslog han så, at generalauditør Rooth kunne forestå udvekslingen ved Geddingebro to dage senere. Danskerne nåede imidlertid ikke at få deres fanger fra Landskrona til mødestedet, og i stedet blev en ny udveksling arrangeret den 29. november 1676. Den danske generalauditør Meier skrev i den forbindelse, at man på begge sider havde bemærket, hvordan udvekslingen trak i langdrag "men efterdi dette kristelige værk alene til fangernes forløsning sigter", ville man sørge for at møde til udvekslingen den 29. kl. 9 præcis.¹⁶

Denne udveksling gik imidlertid også i vasken, ifølge den svenske generalauditør Rooth fordi "tiden faldt alt for kort". Rooth foreslog et nyt tidspunkt, den 1. december 1676 kl. 10, men allerede dagen efter måtte han udskyde udvekslingen på ubestemt tid, da han "faldt med min hest og brød mig fast ilde". Rooth sendte sit næste datoudspil af sted den 3. december; et udspil, der imidlertid først nåede frem til den danske generalauditør Meier den 12. december 1676, godt en uge efter at slaget ved Lund havde ændret situationen totalt.¹⁷

SLAGET VED LUND

Med slaget ved Lund den 4. december 1676 fik spørgsmålet om udveksling af soldater en helt anden, presserende karakter. I en udateret liste, der efter angivelser af dødsfald og udvekslinger af fangerne at dømme må være fra begyndelsen af januar 1677, navngives 176 fangne danske officerer og civilbetjente, og derudover opgives antallet af fangne underofficerer og menige til 1.325. Nedenfor er fangernes rang opsat i tabelform med angivelse af det beløb, den pågældende rang

¹⁴ RA. *Indkomne Breve 1676, 7*, "Fersen til Arenstorff" 17. oktober 1676.

¹⁵ RA. *Indkomne Breve 1676, 7*, "Helmfeldt til Arenstorff" 7. november 1676, "Schmidt til Meier" 7. november 1676.

¹⁶ RA. *Indkomne Breve 1676, 7*, "Schmidt til Meier" 16. og 18. november 1676, *Landetaten* pk. 47, "Meier til Rooth" 25., 28. og 30. november 1676.

¹⁷ RA. *Indkomne Breve 1676, 7*, "Rooth til Meier" 29. og 30. november 1676, *Landetaten* pk. 47, "Meier til Rooth" 13. december 1676.

endte med at blive sat til i kartellet 1677, og en opgørelse herudfra på fangernes samlede "værdi".¹⁸

Tabel 1: De danske krigsfanger fra slaget ved Lund ifølge liste fra januar 1677 med angivelse af fangernes værdi ud fra 1677-kartellets takster

Rang	Takst 1677 (rdlr)	Antal fanger	Værdi*
Oberst	400	2	800
Oberstløjtnant	200	4	800
Major	100	3	300
Regiments kvartermester	20	3	60
Auditør	20	2	40
Vognmester	20	1	20
Adjudant	20	6	120
Ritmester	60	2	120
Kaptajn	60	26	1560
Løjtnant	24	43	1032
Cornet	20	6	120
Fændrik	20	41	820
Kaptajnløjtnant	24	4	96
Mønsterskriver	4	1	4
Underofficerer og menige	2	1325	2650
Feltpræster		9	0
Trompeterer		7	0
Pauker		1	0
Civilbetjente		10	0
Studiosi		4	0
Lakej		1	0
I alt		1501	8542

* Karteltaksterne er opstillet på grundlag af RA. Christian V's krigshistorie s. 138f.

Antallet af svenske fanger fra slaget var lavt, men de talte bl.a. generalløjtnant Wilhelm von Fersen, hvis værdi i det endelige kartel blev sat til 3.000 rdlr., dvs. mere end de 1.325 underofficerer og menige til sammen, samt oberst Budberg.

¹⁸ RA. Reviderede Regnskaber, Militære Regnskaber, *Landetaten vedkommende, pakke 47*, "Li-sta der Dänischen Regiments und Oberofficers". Der er dog grund til at betvivle, at listen er komplet. Der er i de øvrige dokumenter flere eksempler på officerer, der ikke er medtaget i listen; eller hvor skriveren må have skrevet et helt forkert navn. F.eks. RA. *Landetaten pk. 47*, "Diese werden gegen Einander ausgetauschet" 18. december 1676, hvor en løjtnant Peter Rolufsen står opført blandt hollandske officerer, der skal udveksles efter slaget. Han er ikke medtaget i den samlede fangeliste. Se også nedenfor om kaptajn Meldrum.

Går vi ud fra at de i alt 127 fanger, den danske generalauditør Meier havde ved hånden den 13. december 1676, alle stammede fra selve slaget, har de sammen med Fersen og Budberg udgjort en værdi på 5.282 rdlr. Dvs. at selvom de danske fanger numerisk var mere end 11 gange så mange som de svenske, var de ikke en gang dobbelt så meget værd.¹⁹ Og dertil kom så svenske fanger fra tidligere i krigen, der sad anbragt i Danmark.

Udover at svenskerne var ivrige efter at få de tilfangetagne officerer med generalløjtnant Wilhelm von Fersen i spidsen frigivet, udgjorde de mange danske fanger også et problem for dem. Generalguvernør Fabian von Fersen skrev den 8. og 9. december 1676 i sine indberetninger til den svenske konge om den fortvivlede mangelsituation i Malmø, hvor hans garnison, der skulle sikre byen, måtte dele de sparsomme forsyninger med sårede svenske soldater og danske krigsfanger, raske såvel som sårede. Samtidig lå de omkringliggende bøndergårde udplyndret og forladte hen. Han bad derfor om, at de danske fanger – for så vidt de ikke kunne udveksles straks – måtte blive sendt til Sverige.²⁰

Dette udvirkede, at Fersen den 11. december 1676 fik tilladelse til at sende menige fanger til Helsingborg med henblik på videre transport til Sverige. Hvad officererne angik, blev de indlogeret hos borgere rundt omkring i byen mod udstedelse af en revers, hvori de erklærede ikke at ville flygte. Det var så borgerne, der måtte sørge for at forsyne dem med mad, øl og tobak med henblik på senere afregning. Endnu den 16. december 1676 var antallet af fanger og sårede i Malmø så belastende, at Fersen skrev til kongen om faren for "allgemeine Sterben" og "Überrumpling vom Feinde".²¹

Også fra dansk side var der et ønske om at få udvekslingerne i gang. Mandskabstabet var enormt – så udover at udskrive bøndersoldater og udstede hvervepatenter var det naturligt at arbejde på at få fangerne frigivet. Som tidligere nævnt nåede det svenske udspil om udvekslinger fra den 3. december 1676 først frem til den danske generalauditør Meier 9 dage senere; men dagen efter at han havde modtaget det, opfordrede Meier svenskerne til at tage hul på udvekslingerne ved at sende 4-500 menige og underofficerer til Landskrona: "og således dermed continuere så længe antallet kunne tilstrække. På denne maner kunne omkostningen til transporten visest blive anvendt, og soldaterne bedst conserve-rede, som ellers ved deres rykkelse og overførelse i denne saison forgår."²²

Meier kunne i første omgang tilbyde 30 underofficerer og 47 menige, hvori-mod han ikke ville iværksætte udveksling af 44 kaptajner, løjtnanter og fændrikker, førend deres kost og tæring var blevet betalt. Civilbetjentene kunne man

¹⁹ RA. *Landetaten pk. 47*, "Meier til Rooth" 13. december 1676. Meier havde på dette tidspunkt 20 svenske kaptajner, 12 løjtnanter, 12 fændrikker, 30 underofficerer og 47 menige ved hånden, dvs. i alt 127 mand.

²⁰ SRA. *Generalguvernörer vol 7, 8.* og 9. december 1676.

²¹ SRA. *Generalguvernörer vol 7, 16.* december 1676.

²² RA. *Landetaten pk 47*, "Meier til Rooth" 13. december 1676.

uden videre udveksle. For at finde ud af hvordan de øvrige fanger – altså af højere rang – kunne racioneres, måtte man atter tage fat på det projekterede kartel, og Meier erklærede sig rede til at møde til konference herom et sted midt imellem Landskrona og den svenske hærs hovedkvarter. Af en memorial fra Meiers hånd, der stammer fra disse dage, fremgår det, at et af de påtrængende spørgsmål var, om man skulle rette sig efter kartellets forskrift om, at racionen for menige og underofficerer skulle bestå i en måneds sold (med deraf følgende gradueringer mellem fodfolk og ryttere), eller om man blot skulle udveksle dem hoved for hoved. Et andet væsentligt spørgsmål var betalingen af overofficerernes forplejning. Disse spørgsmål skulle indgå i kartellet og kunne dermed løses ved en endelig vedtagelse af det. Så længe dette ikke var på plads, frygtede Meyer, at parterne ville taksere og behandle fangerne, som det passede dem.²³

UDVEKSLINGERNE I DECEMBER

I hvert fald spørgsmålet om de meniges taksering må foreløbigt være blevet løst, for parterne indledte udvekslingen den 23. december 1676, om end det af en svensk instruks fra 22. december fremgår, at man var utilfreds med, at Meier ikke kunne sige præcis, hvor mange fanger han ville oversende; og at man ville tage det antal danske fanger med tilbage fra udvekslingen, som ikke havde kunnet udveksles direkte med svenske. Ikke desto mindre sørgede generalguvernør Fersen samme dag for at sende alle menige danske fanger til Lund, fulgt af de sårede danske officerer, ligesom han dagen efter fremsendte det danske kartel-projekt fra den forgangne sommer til den svenske konge med en bemærkning om, at generalauditør Rooth ville kunne forklare, hvilke ændringer de to parters generalauditører havde forhandlet sig frem til.²⁴

Fersen havde faktisk allerede den 18. december 1676 taget forskud på udvekslingerne, idet han i henhold til en separat aftale med den hollandske admiral Tromp om udveksling af de hollandske fanger fra den danske hær havde udvekslet 9 hollandske officerer (og antageligt også de menige hollandske fanger). Den 23. december 1676 fulgte så den første dansk-svenske udveksling med 358 underofficerer og menige på hver side. Det ser ud til, at denne markante og vellykkede udvekslingsforretning gav en kort opblussen af gensidig tillid. Den danske generalauditør Meier skrev d. 24. december 1676 i overstrømmende vendinger til sin svenske modpart, at:

dersom det fremdeles måtte behage hr. Generalauditør nogle andre danske fanger, over- og underofficerer såsom oberstløjtnant Baron von Schulenburg og Oberstløjtnant von Plessen på parole at fremsende, skal derimod straks ufejlbarligen enten så

²³ RA. *Landetaten* pk. 47, "Meier til Rooth" 13. december 1676.

²⁴ RA. *Landetaten* pk. 47, "instruktion til Rooth", 22. december 1676. SRA. *Generalguvernørers vol 7. "Fersen til kongen"* 23. december 1676.

mange fanger eller deres racion til hr. Generalauditør fremsendes, så han i alting må forsikre sig, at intet på vores side skal fejle som kan contribuere til en rigtig afhandling om fangerne racion og medhandling på begge sider.²⁵

Dernæst tog man fat på udvekslingen af de sårede fanger, herunder flere overofficerer. I forbindelse med at danskerne den 25. december 1676 oversendte 13 fanger med en trompeter, bad denne svenskerne om at sende nogle slæder, som de sårede kunne transporteres på. Herefter oversendte svenskerne den 26. december 1676 142 fanger til Landskrona og 46 til København, bl.a. flere sårede overofficerer. Så mange fanger kunne danskerne ikke samle til deres næste oversendelse den 29. december 1676. Her havde de kun 96 fanger med. Der begyndte altså at komme ubalance i udvekslingen, og samtidig udeblev den svenske fiskal Andreas Westmann fra et aftalt møde i Wadersjø i forbindelse med udvekslingen den 29. december 1676. Et møde, hvor man tilsyneladende skulle drøfte både kartellets ratificering og et udvekslingsprojekt for overofficererne. Fra dette tidspunkt begyndte mistilliden at vokse på begge sider.²⁶

GENSIDIGE BESKYLDNINGER OG MISTÆNKSOMHED

Flere forhold har forårsaget den voksende tillidskløft. Fra svensk side havde man den 26. december 1676 været ude for et natligt dansk overfald på Ystad. De ca. 200 danske ryttere havde bl.a. villet tage de danske fanger med fra byen, men disse havde dels med henvisning til deres sår, dels med henvisning til deres udstedte reverser valgt at blive.²⁷ Overfaldet midt under udvekslingsforløbet kan næppe have styrket den svenske tillid, og samtidig var danskerne endda kommet bagud i udvekslingerne. Det var heller ikke betryggende, at danske civilbetjente trods udstedelsen af en revers var stukket af fra Lund og gik rundt og opildnede befolkningen mod svenskerne. Den svenske hær var hårdt ramt af sygdom, og de syge soldater var blevet lagt ud på de omkringliggende bondegårde, hvor de nu var et mål for både snaphaner og danske soldater.²⁸

Derudover kunne man i Sverige ikke forstå, hvor en trompeter oversendt til København i slutningen af december var blevet af. Allerede den 11. januar 1677 indberettede generalguvernør Fersen med bekymring, at trompeteren ikke var vendt tilbage, og den 31. januar 1677 indsendte han et forslag til repressalier over for de danske krigsfanger i form af indskrænket bevægelsesfrihed – med henvis-

²⁵ RA. *Landetaten pk. 47*. Heri findes både udvekslingsregnskaber fra enkelte dage, samt en samlet oversigt fra 7. marts med forklaringer, samt Meiers brev fra 24. december 1676.

²⁶ RA. *Landetaten pk. 47*, "Reenberg til Westmann" 29. december 1676.

²⁷ SRA. *Generalguvernörer vol. 7*, Brev fra borgmestre og råd i Ystad til Generalguvernør Fersen, 27. december 1676.

²⁸ SRA. *Generalguvernörer vol 7*, "Fersen til kongen" 24., 27., 28. og 29. december 1676, 4. februar 1677. I første brev beder Fersen om, at "keine ihre Gefangenen mehr auf Parole loss gegeben werden mögen, weil bei ihnen keine Parole zu finden ist".

ning til trompeterens udeblivelse. Endelig hørte man ikke fra den danske generalauditør Meier i de første tre uger af januar måned, angiveligt fordi det hårde vintervej havde afskåret kommunikationen mellem København og Malmø.²⁹

Fra dansk side havde man hæftet sig ved flere misforhold mellem udvekslingslisterne og de faktisk oversendte soldater. I et tilfælde havde man ikke fået de ønskede officerer, men nogle andre; i et andet tilfælde var der færre menige fanger end opført i listerne.³⁰ Det mest graverende tilfælde var den svenske oversendelse af den hårdt sårede oberst Örtzen den 16. januar 1677 med krav om at få oberst Budberg udleveret i stedet. Örtzen var død få dage efter oversendelsen, og derfor ville man ikke fra dansk side anerkende det svenske krav om at få oberst Budberg udleveret.³¹ I et brev til den danske general Arenstorff antydede generalguvernør Fersen ganske vist, at Örtzen skulle være blevet aflivet efter oversendelsen for at undgå udvekslingen; men Fersen havde selv i et brev til den svenske konge den 23. december 1676 i forbindelse med omtalen af oberst Sehesteds død skrevet:

hätte der Oberst noch acht Tage leben möge, so hätte ich den Oberst Budberg für ihn loss bekommen, denn der Trompeter ... berichtet mich gestern ... dass sie [danskene] sich erklärt, wenn man den oberst Sehested hinüber schicken würde, so wollen sie Budberg wieder loss geben. An dem oberst Örtzen zweifle ich auch sehr, wiewohl er selber gute Hoffnung zu seiner Genesung hat, und gibt der Doctor schlechte Hofnung.³²

Fersen skyndte sig altså at sende Örtzen af sted, inden denne døde, men også inden Fersen havde fået danskernes samtykke til udvekslingen. Hvilket vakte dansk fortørnelse. Men de to forhold, som blev tillagt størst vægt i generalauditør Meiers breve, var den svenske beslutning om at sende de resterende danske fanger videre til Sverige og en tilsyneladende konsekvent trækken ratificeringen i langdrag. Den 21. februar 1677 skrev en tydeligt frustreret dansk generalauditør Meier om situationen, at:

endog at al vor correspondance på et af begge sider vedgående Cartel sig skulle fundere, kan man alligevel derpå ingen cathgorische resolution erlange, man derfor det så lader henstå og kan os være indifferent, id in belli vobis displicere, aliis quod placuit gentibus, hvilken displaisance noksom i det er at se, at end nyligen mange af vores

²⁹ SRA. *Generalguvernörer vol 7*, "Fersen til kongen" 11., 14., 24., 31. januar, 9. februar 1677. RA. Landetaten Pk. 47, "Meier til Rooth" 21. januar 1677.

³⁰ RA. *Landetaten Pk. 47*, "Meiers gennemgang af punkter" 21. februar 1677.

³¹ RA. Krigskollegiet, *Indkomne Breve 1677, 1*, Kongebreve m.m. Løbenummer 53, "Fersen til Arenstorff", 16. januar 1677.

³² RA. Krigskollegiet, *Indkomne Breve 1677, 7*, *Breve og dokumenter vedr. udveksling af fanger m.m.* Løbenummer 63, "Fersen til Arenstorff" 11. februar 1677, SRA. *Generalguvernörer vol 7*. "Fersen til kongen" 23. december 1676.

officerer og gemene har været for Malmø eller Lund, til Stockholm, ja og videre hen spadserer, hvilket alt kunne stå til at underlægge så som her ikke fattes lejlighed deres fanger ligeså langt borte, ja til et ganske andet China at sende.³³

Meier fik indirekte svar på tiltale fra den skånske generalguvernør Fersen, da denne beskrev situationen for sin tilfangetagne fætter generalløjtnant Wilhelm von Fersen:

Dass sich aber der hr. Generalauditør und Kriegsrat Meier beschweret, als ob unsere seiten Anlass gegeben würde, dass der Krieg in einem recht barbarischen Krieg verwandelt werden dürfte, dazu hat er meines Erachtens keine Ursach. Die erste Trainierung mit dem Cartel kam von ihnen her, da ich derselbe schon in Juni vorgangen Jahres adjustieret und durch dem General Auditeur Cassium überschicken lassen. Hatten sie es damals angenommen, wenn es damit richtig gewesen, nach der Zeit sind andere Hindernissen derzwischen kommen, bald auf unserer bald auf ihrer Seite, die das endlich wohl aus dem wege geräumt werden können, wenn man nur ihrer Seiten nicht persistiren will, uns allemal Leges zuschrieben.³⁴

STATUS FOR UDVEKSLINGERNE I JANUAR 1677

Ikke desto mindre havde udvekslingsforretningen set fra dansk side været ganske vellykket (set fra svensk side måtte man vente nogle måneder, førend danskerne havde fået genoprettet balancen ved oversendelse af svenske fanger fra Danmark). Som det fremgår af nedenstående oversigt (s. 114), havde man udvekslet 572 af de 1.500 fanger.

Af overofficererne var 22 døde, dvs. 15%, og hvis dødeligheden har været lige så høj blandt de menige og underofficererne, har antallet af døde blandt dem været mindst 200.³⁵ Af de resterende ca. 700 fanger har mange menige taget tjeneste i den svenske hær. I afhøringerne af krigsfanger og overløbere fra 1677 støder man på flere danske soldater, der havde måttet tage svensk tjeneste efter slaget. En tysk soldat fra den danske hær fortalte, at han "efter at slaget havde standet ved Lund, skulle opbringes med 120 andre fanger, som var tyske, stærke og friske, udsøgt af alle de andre, at marchere til Stockholm".³⁶ Der kunne her være tale om

³³ RA. *Landetaten Pk. 47*, "Meier til Rooth" 21. februar 1677, jf. Meiers gennemgang af punkter samme dato.

³⁴ RA *Indkomne Breve 1677*, 7, kopi af brev fra Fersen til Fersen, 26. marts 1677. Da brevet skulle gennem danske hænder til den fangne generalløjtnant, har indholdet i hvert fald også været tilpasset de danske læsere.

³⁵ Sandsynligheden for at dødeligheden blandt de menige var væsentligt højere, er stor. De sårede menige har næppe fået tilnærmelsesvis så god behandling som officererne. De har opholdt sig i store grupper, hvor sygdomme hærgede, jf. også Fersens hyppige beskrivelser af sygdom og mangel i indberetningerne fra december og januar.

³⁶ RA. Krigskollegiet, *Forhør over og udsagn af fanger og overløbere 1675-77*. Løbenummer 98. 13. februar 1677, "Afhøring af Adrian Uppenbergh".

de soldater, som Meier omtalte i sin klage over, at officerer og menige fanger var blevet sendt til Stockholm. Det er dog bemærkelsesværdigt, at det specifikt skulle være de tyske fanger, der blev ført til Stockholm, i og med at disse på både dansk og svensk side som regel blev indstukket i egne rækker, når de blev taget som fanger. Måske skal overførelsen af de tyske fanger til Stockholm ses som et led i deres indstikning i den svenske hær.

*Tabel 2. Status for krigsfangerne fra Lund i januar 1677*³⁷

Rang	Døde	Taget tjeneste	Udvekslet	Sverige	Uvist
Oberst	1		1		
Oberstløjtnant				4	
Major	1		1	1	
Regiments kvartermester	1			1	
Auditør			2		
Vognmester			1		
Adjutant		2	1		3
Ritmester	1		1		
Kaptajn	3		19	2	2
Løjtnant	7	3	20	9	4
Cornet	1		4	1	
Fændrik	4	2	17	9	6
Kaptajnløjtnant	2		1	1	
Mønsterskriver	1				
Underofficerer og menige			487		838
Feltpræster			6		3
Feltskærere					4
Trompeterer			1		6
Pauker					1
Civilbetjente			8		2
Studiosi			2		2
Lakej					1
I alt	22	7	572	28	872

³⁷ Tabellen er lavet med udgangspunkt i tidligere omtalte liste over fangerne fra Lund. Oplysningerne er suppleret med andre kilder og Hirsch & Hirsch og på den baggrund justeret på nogle få punkter. Örtzen er anført som udvekslet, da han først døde efter oversendelsen til Danmark.

Det er altså svært at vurdere hvor mange menige soldater, der sammen med de 28 overofficerer blev overført til Sverige som krigsfanger;³⁸ men deres antal kan højst have udgjort halvdelen af de tagne fanger, og det kan ikke udelukkes, at der stort set ingen var tilbage, efter at udvekslinger, indstikninger og dødsfald havde gjort deres indhug.³⁹ I forhold til, at de fleste krigsfanger fra slaget ved Halmstad 3½ måneder tidligere stadig sad fanget – og skulle vedblive med at gøre det indtil september/oktober 1677, var det faktisk bemærkelsesværdigt så gode resultater, der var opnået.

Det ændrede dog ikke ved, at man var kommet ind i en spiral af mistillid og beskyldninger, der forhindrede ratificeringen af kartellet og dermed vanskeliggjorde udvekslingen af de endnu fangne overofficerer fra Lund og fangerne fra Halmstad. Og netop i forhold til de højerestående officerer synes man i særlig grad at have haft brug for et kartel til at værdisætte dem og deres forplejning. Den eneste af de udvekslede danske fanger fra Lund, der havde en højere grad end major, var den dødeligt sårede oberst Örtzen. I hans tilfælde gjaldt det om at indløse værdien, mens tid var. De fire overlevende oberstløjtnanter blev sendt til Sverige. I deres tilfælde gjaldt det antageligt om ikke at spille sig værdifulde kort af hænde til en gal takst.

UDVEKSLINGSPROJEKTER I FORÅRET 1677

Medvirkende til at situationen syntes fastlåst i foråret 1677 var den danske generalauditør Meiers insisteren på, at en svensk ratificering af kartellet nu var en forudsætning for at kunne komme videre. Den 14. april 1677 skrev han i tråd med sit brev fra februar:

Hvad cartellet angår, berettes af hr. General Auditør, at man på deres side ej anderledes sindet er, end at det, som det oprettet findes, verificeres skal, og at han desidererer at vi en gang kunne komme tilsammen. Nu er det hr. General Auditør vel vitterligt, at conceptet på begge sider såvel samtykket er, dersom det nu af hans kongelige majestæt, hans nådigste konge og herre var underskrevet og ratificeret, og hr. General Auditør med fuldmagt til extraditionen tilstillet, og dertil en kongelig pas for mig til konferencen for hvervet, ville jeg i lige måde min allernådigste herre og konges ratifikation og fuldmagt til extradition medbringe, så og en kongelig pas for hr. general auditør ham tilskikke. Og førend dette sker, ser jeg ikke hvad nytte fangerne af vores conference have kunne.

³⁸ En håndfuld af de fangne officerer forblev dog i Malmø. Det gjaldt bl.a. kaptajn Andreas Meldrum, se nedenfor.

³⁹ At der også i samtiden var usikkerhed om, hvad der var blevet af fangerne, fremgår af en supplik indsendt af fire kvinder d. 26. april 1677. Deres mænd var forsvundne i slaget før jul, dvs. slaget ved Lund. Om de var døde eller levende, vidste de fire koner ikke, men de havde ladet sig fortælle, at de skulle være iblandt de fangne. Nu bad de fire kvinder om hjælp fra kongen til deres husleje og deres arme livs ophold, da nu deres mænd ikke kunne tage sig af dem. RA. *Indkomne Breve 1677*, 7, nr. 439.

Thi såsom udi Cartellet intet findes stridig, står det alene på ratifikationen, og så længe der udi ophold sker, kan vores correspondance lidet eller intet udrette.⁴⁰

Generalguvernør Fersen følte sig foranlediget til at skrive en ekstrakt af Meiers afvisende brev og sende den til den svenske konge. Han fandt Meiers svar "kürtz und kalt", men da danske fanger både lagde beslag på knappe levnedsmidler og opildnede de lokale "disaffectionnirtes", bad han om kongens tilladelse til at arbejde videre på udvekslingerne.⁴¹ De ville både lette situationen ved fronten og skaffe kongen hans fangne mænd igen. At der måske var forhandlingsvilje på den danske side på trods af Meiers "korte og kolde" brev, fremgik af en henvendelse fra den danske general Arenstorff om udveksling af et par af de i Sverige siddende danske overofficerer.⁴²

Fersen udarbejdede et projekt og var parat til at oversende de danske fanger og bede om, at få et tilsvarende antal oversendt. Denne fremgangsmåde ville kongen dog ikke godkende; Fersen skulle sende en trompeter til danskerne og bede dem om at oversende de første fanger.⁴³

Hverken Arenstorffs forslag eller Fersens projekt blev til noget, men dialogen blev holdt i gang, og på trods af Meiers klare udmelding fra den 14. april 1677 kom han selv med et udvekslingsprojekt den 10. maj 1677. Det af Meier udarbejdede projekt skal ses i lyset af, at Baron von Schulenburg imod sin revers var stukket af fra sit fangenskab og kommet til Danmark, angiveligt fordi det "ufordragelige tractement" havde tvunget ham til det for "livet at salvere". At flygte fra sin revers var en alvorlig sag, og generalguvernør Fersen ville "nach alten Kriegsgebrauch und dem ietzt verfasseten Cartell" lade sin generalauditør lyse for Schulenburg og andre borttrømte tre gange, og hvis de ikke dukkede op, ville de blive erklæret uærlige.⁴⁴

Baron von Schulenburg var ikke den eneste danske officer, der var stukket af. Han var på flugten blevet ledsaget af Kaptajn Kleist samt en kornet. Truslen om uærlighed var alvorlig, og formentlig derfor fremsendte Meier et udvekslingsprojekt, hvori Schulenburg og Kleist indgik. Han undlod dog ikke at nævne, at den svenske generalauditør i sine skrivelser "stilletiendes forbigår" spørgsmålet fra brevet den 14. april 1677 om kartellets ratificering. Men heller ikke Meiers projekt blev gennemført.⁴⁵

⁴⁰ RA. *Landetaten pr. 47*, "Meier til Buscovius" 14. april 1677.

⁴¹ SRA. *Generalguvernør vol. 7*, Fersens reaktion på Meiers svar i brev modtaget 21. april (afsendelsesdato afrevet), opfordring til udveksling i brev 23. april 1677.

⁴² SRA. *Generalguvernør vol. 7*, "Fersen til kongen", 20. april 1677. Denne udveksling blev dog – ligesom den af Fersen d. 23. april projekterede udveksling – ikke til noget. De i udvekslingen nævnte danske officerer blev først udvekslet i september måned.

⁴³ SRA. *Generalguvernør vol. 7*, "Fersen til kongen", 6. maj 1677.

⁴⁴ SRA. *Generalguvernør vol. 7*, "Fersen til kongen", 3. maj 1677.

⁴⁵ Om Schulenburgs flugt, RA *Indkomne Breve 1677 1*, "Arenstorff til C5" 12. april 1677. Meiers kommentar og projekt i RA. *Landetaten pk. 47*, "Meier til Buscovius" 10. maj 1677.

En sammenligning af de ovennævnte projekter – samt et projekt udarbejdet af den svenske generalauditør Buscovius den 5. juni 1677 – tyder på, at man fra dansk side gerne ville have højtstående officerer, der var sendt til Sverige, udvekslet, mens man fra svensk side mest var interesseret i at slippe af med de danskere, der sad i Malmø. Projekterne viser også, at udvekslingerne var bygget op rang-for-rang, dvs. at der på begge sider skulle udveksles lige mange fanger inden for samme rangklasse. Undtagelsen fra denne norm er et enkelt (formentligt noget tidligere) projekt, hvor 21 danske officerer med generalmajor Duncan i spidsen skulle udveksles for den svenske generaløjtnant Wilhelm von Fersen. Projektet er hverken dateret eller underskrevet; og det blev heller ikke gennemført i praksis. I stedet fremsendte svenskerne et tilbud om at løskøbe von Fersen for 4.000 rdlr., hvilket var 1.000 rdlr. mere end hans værdi, i hvert fald som den blev gjort op i kartellet fra august. Det tyder på, at der endnu ikke var enighed om taksterne i kartellet.⁴⁶

PÅ VEJ MOD KARTELLET

Det anspændte forhold mellem Meier på den ene side og hans svenske modparter generalguvernør Fersen og generalauditør Buscovius på den anden side fremgår klart af et brev fra Buscovius den 5. juli 1677. Brevets første sætning lød: "Es ist aber kein Mistrauen an unserer Seiten, welcher verursacht, dass man ihrer Gefangener nicht eher hinaus schicket." Anledningen synes at være, at Buscovius i sit udvekslingsprojekt havde bedt om at få krigsråd Ousteins revers udvekslet for den danske kaptajn, grev Reus. Formentlig med henvisning til Meiers brev tilbage i februar, hvor han havde truet med at sende de svenske fanger til et ganske andet Kina, skrev Buscovius, at Meier havde:

keine Ursache zureprochieren die nichthaltung der Accorden, harte proceduren gegen die Gefangenen, und von Warhus und Westindien zgedencken. Die lange Aufhaltung und Herumführung der Guarnisonen ist von ihrer seiten angefangen worden, die Accorden sind von abmarschierten Leuten selbst gebrochen worden, wie man dessen von der Armee berichtet worden ist. Ob es härter Proceduren seyn, dass man ihre Gefangene in Stockholm, Uppsala, Linköping, Halmstad und andre feine Städte in Schweden beqvem verlegt hat ... als dass die unsrigen in Nyborg, Nakskov und anderswo verschicket sein, lasse ich den hr. Generalauditeur selbst urtheilen. Wann man sich der Reprochen befeleissigen wollte, könnte man wohl mit fug sagen, dass an ihrer seiten in Vergangener Jahre unser Gefangene über 30 woche unter blauen Himmel haben liegen müssen, bis der meiste theil umbkommen oder dienst zunehmen gezwungen worden.⁴⁷

⁴⁶ Buscovius' projekt i RA. *Indkomne Breve 1677*, 7. 30. juni 1677. I denne pakke også Rooths tilbud om løsesum for Fersen, 1. marts 1677. Projekt til udveksling af Fersen i RA. *Landetaten* pk. 47.

⁴⁷ RA. *Indkomne Breve 1677*, 7, Buscovius til Meier, 5. juli 1677.

På trods af den skarpe tone markerede brevet imidlertid starten på den proces, der førte til kartellets ratificering. De danske sejre til søs i den forgange måned havde bragt danskerne tusindvis af svenske krigsfanger; og omvendt havde danskerne mistet næsten lige så mange mand (herunder adskillige officerer) i en foræves storm på Malmø. Buscovius havde kort før sit skarpe brev vist sin gode vilje ved både at oversende en oversigt over de nye danske krigsfanger fra den fejlslagne storm, en opdateret udgave af sit projekt fra 5. juni 1677, samt en specificeret liste på 56 fangne officerer fra august 1676 ved Halmstad (de menige fra dette slag nævnes ikke).

I de to uger umiddelbart efter Buscovius' brev arbejdede man videre med hans udvekslingsprojekt, og Buscovius afsluttede den 22. juli 1677 en godkendelse af nogle mindre justeringer i projektet med bemærkningen "Im übrigen ist man auf unsere Seite nicht ohngeneigt das Cartel zu adjusieren".⁴⁸ Ratificeringen blev aftalt til at finde sted den 8. august 1677, men da det ikke var lykkedes Buscovius' trompeter at nå frem med pas til deltagerne i tide, bad han Meier foreslå en ny dag. Det blev den 15. august 1677.

Det ratificerede kartel slog fast, at alle fanger inden for 14 dage enten 1) skulle udveksles med soldater af samme charge, 2) med et antal fanger af forskellige charges der ifølge kartellets takst havde samme værdi, eller 3) løskøbes med penge. Kartellet opererede med takster for de militære grader og udgrænsede de "civile" i form af læger, feltpræster, apotekere, feltskærere, kvinder, børn under 12 år m.fl. Disse skulle alle løslades uden rancion. Ligeledes var det ikke tilladt at kræve rancion af lig på valpladsen, hvad enten de havde militær charge eller ej. Endelig blev det slået fast, at tilstået nåde skulle overholdes, ligesom fanger løsgivet på parole skulle indfinde sig igen. Dette kartel skulle gælde for de næste 3 år.

Allerede i forbindelse med ratificeringen den 15. august 1677 fandt man det nødvendigt at udfærdige 8 tillægsartikler til kartellet. Bl.a. blev der fastsat en takst på 2 rdlr. for menige og 4 rdlr. for underofficerer, hvor det oprindelige kartel havde opereret med en månedssold som rancion for disse grupper. I betragtning af at dette punkt netop havde været til diskussion tidligere (i forbindelse med udvekslingerne i december 1676), er det bemærkelsesværdigt, at man ændrede bestemmelsen i forbindelse med selve ratificeringen. Man kan også undre sig over, at artikler om, at alle tidligere misforhold (her nævnes baron von Schulenburgs rømning specifikt) skal være glemte, samt omkring afregning af fangernes gæld ikke var med i det oprindelige kartel, men først blev behandlet i tillægsartiklerne.⁴⁹ Det virker næsten som om, at parterne ikke har villet ladet muligheden for en ratificering gå fra sig, da kongerne var modne til den – også selvom de ikke havde fået alle væsentlige detaljer på plads.

⁴⁸ RA. *Indkomne Breve 1677* 7, Buscovius til Meier 19. og 22. juli, udat. august og 10. august 1677, komcept af Meier 24. juli 1677.

⁴⁹ RA. *Christian Vs krigshistorie*, s. 138-141.

Også på det rent praktiske plan gik tingene nu hurtigere, end man var forbedret på. Svenskerne var i den situation, at de manglede egnede skibe til at føre de danske fanger tilbage til Danmark. Den 22. august 1677 bad Fersens efterfølger som generalguvernør, Jøren Sperling, om tilladelse til, at man i mangel af egnede fartøjer bad danskerne selv hente deres fanger på de skibe, der skulle bringe de svenske fanger over sundet.⁵⁰ I tråd hermed forklarede general Stenbock den 2. september 1677 det lave antal oversendte danske fanger med, at man manglede større fartøjer i Malmø. Da den svenske konge havde bedt om, at udvekslingen blev sat i værk hurtigt, havde man benyttet sig af nogle meget små forhåndenværende både. Man havde spurgt Meier, om ikke de danske fartøjer, der sejlede svenske fanger over, kunne tage de danske fanger med tilbage; men dette var der altså endnu ikke kommet svar på den 2. september 1677. Som alle andre forhold omkring udvekslingerne skulle detaljerne forhandles på plads⁵¹.

Men udvekslingerne var altså så småt kommet i gang ved månedsskiftet august-september. Et brev fra Buscovius den 1. september 1677 giver en oversigt over udvekslingerne i den indledende fase. Der var sendt fanger fra København til Malmø, og man ville nu sende fanger tilbage. Der var udvekslet fanger mellem Helsingør og Helsingborg; 15 fanger var blevet udvekslet ved Landskrona – og i et brev af 28. august 1677 fra Stockholm havde Buscovius fået underretning om, at de danske krigsfanger fra de svenske byer var ved at blive samlet med henblik på at blive sendt til Danmark. Han bad derfor om, at danskerne også ville sætte gang i processen med at sende svenske fanger til Göteborg.⁵²

Selvom man nu havde et kartel, der foreskrev, at alle fanger skulle udveksles inden for 14 dage, og at man i tilfælde af skævhed i fordelingen af fanger skulle betale rancionen i penge, var det ikke ensbetydende med, at man nu bare oversendte alle fanger med henblik på en samlet, afsluttende opgørelse. Den danske general Arenstorff skrev den 1. september 1677 til Christian V og spurgte, "ob es gleich ist, wenn wir Officirer von gleichen Charge gegen andere von ihnen, aber in selbiger Charge wieder bekommen, oder, ob Ihr. König: Maytz: einige beim Feinde sitzen habe, so sie für anderen loss haben wolten".⁵³ Der var stadig fanger, man hellere ville udveksle end andre på trods af kartellets bestemmelse om, at alle skulle udveksles.

Selvom kartellet principielt åbnede for, at man kunne føre regnskab over udvekslingerne med henblik på en langsigtet udligning af ubalance gennem konstant betaling, ønskede parterne ikke at give modparten blot en kortvarig kredit og dermed fordel. F.eks. i forbindelse med at danskerne den 26. september 1677

⁵⁰ SRA. *Generalguvernörer vol. 8*, "Sperling til Kongen" 22. august 1677. Fersen var blevet dræbt under kampene ved Malmø.

⁵¹ RA. *Indkomne Breve 1677, 7*, "Stenbock til Arenstorff" 2. september 1677.

⁵² RA. *Indkomne Breve 1677, 7*, Kopi af brev fra Buscovius til Meier, 1. september 1677.

⁵³ RA. *Indkomne Breve 1677 1*, "Arenstorff til C5" 1. september 1677.

oversendte 14 menige fanger, havde svenskerne ”kun” en cornet og 11 menige at udveksle. Derfor fik den danske trompeter udbetalt 13 rdlr. med henvisning til kartellet.⁵⁴ Måske belært af erfaringerne fra december 1676 sørgede man for hele tiden at have balance i forholdet.

Udvekslingerne fortsatte igennem september måned. Den mest markante begivenhed i forløbet var afsejlingen af et fangeskib fra Göteborg med 459 danske fanger, heriblandt adskillige officerer fra slagene ved Halmstad og Lund med generalmajor Duncan i spidsen. Med skibets ankomst til København den 8. oktober 1677 ser det ud til, at de sidste officerer fra Lund var kommet tilbage til Danmark efter 10 måneders fangenskab.⁵⁵

ET VÆSENTLIGT EFTERSPIL OM ”DISCRETION”

I løbet af oktober 1677 fik man afsluttet udvekslingerne – i hvert fald i denne fase af krigen. Herefter gik man i gang med at samle dokumentation på, hvad fortæringsudgifterne havde været på krigsfangerne med henblik på en endelig afregning. Først den 15. juli 1678 satte den svenske generalauditør Buscovius sin underskrift under en specifikation på udgifterne til de danske officerer. Totalen lød på 4.703 rdlr., dvs. over halvdelen af den værdi, de danske krigsfanger fra Lund havde haft. Beregningerne blev dokumenteret med 79 bilag, primært fra borgere der havde bespist fangerne.

Fire bilag i form af gældsbreve skiller sig imidlertid ud. De er udstedt af danske officerer i december måned 1676. I det ene af dem erklærede kaptajn Gebhard Levetzau, at den svenske kaptajn Jürgen Hornemann ”mich bei letzter Bataille [...] gefangen bekommen, und ich ihm vor mein Leben ein anseeliche Summa Geldes geboten. Er aber so resonabel gewesen, und nicht mehr als Ein Hundert Reichsthaler von mir begehret”. Det var 40 rdlr. mere end kartellets racionstakst for en kaptajn. I det andet gældsbrev nøjedes kaptajn Andreas Meldrum med at love den svenske løjtnant Jes Wissing 70 rdlr. for sit liv; i det tredje brev slap kaptajn Jacob Kennedy endnu billigere med 36 rdlr. Det fjerde gældsbrev er fra fændrik Christoph Wagner. Det er ligesom Meldrums og Kennedys udstedt til løjtnant Jes Wissing, men det adskiller sig fra de to andre ved, at gælden i hans brev betegnes som en ”Discretion”, han skal betale, når han bliver racioneret; en ”Discretion” der afslutningsvis blev fastsat til ”Vier doppelten bezahlen”. Af Buscovius’ regnskabsoversigt fremgår det, at bilaget dækker en post på 16 rdlr.

Brevene viser altså for det første, at de danske officerer i slaget ved Lund måtte tinge for deres liv i kampens hede for i det hele taget at blive taget som krigsfanger. For det andet viser brevene, at her blev beløbene ikke fundet ved faste takster

⁵⁴ RA. *Indkomne Breve 1677, 7*, ”Brev fra Generaladjutant Brethaupt”, 26. september 1677.

⁵⁵ RA. *Landetaten pk. 44*, ”Rulle udaf de danske officerer, høje og lave, samt gemene .. som den 24. og 25. september 1677 i Dallerø er tilsammen kommen og samme dag ... udi Skibet Elisabeth ...embargerede”, samt ”Anno 77 Den 8 october ankommen fra Sverige”.

men "forhandlet" individuelt, og de kunne overgå de takster, der senere skulle blive stadfæstet i kartellet.

Derudover er det værd at fæstne sig ved, at hverken kaptajn Meldrum eller fændrik Wagner blev nævnt i listen over krigsfanger fra januar 1677. Det gjorde kaptajn Levetzau og kaptajn Kennedy derimod. Førstnævnte anførtes som "død", sidstnævnte som udvekslet og overført til København. Meldrum blev først udvekslet i sommeren 1677, efter at Buscovius havde taget ham med i sine projekter i foråret og sommeren, mens man fra den danske generalauditør Meiers side foretrak at forhandle om fanger fra Halmstad og udelod Meldrum. Ser man isole-ret på Meldrums sag, kunne man argumentere for, at han ikke var opført i listen januar 1677, fordi han var løjtnant Wissings fange og ikke den svenske konges (de svenske krigsartikler fra 1674 opererede stadig med en mulighed for individuelle fanger). Og at forklaringen på, at generalauditør Meier ikke ønskede at udveksle ham var, at han med de 70 rdlr. var dyrere end andre kaptajner. Argumentationen holder dog ikke helt, når man dels ser på Kennedy, der først blev udvekslet og hvis gældsbrev derefter blev betalt via fortæringsregnskabet; dels ser på Wagner, i hvis gældsbrev der står, at "discretion" skal betales, når han er rancioneret. Discretion og rancionering var altså to forskellige ting.

Gældsbrevenes overlevering som bilag i en mellemstatslig afregning af udgifter på krigsfanger dokumenterer, at der i hvert fald på den svenske side stadig var en individuel bytteret ved siden af krigsherrens ejendomsret.⁵⁶

AFSLUTNING

Sammenlignet med de 1.500 krigsfanger fra slaget ved Halmstad 17. august 1676 blev en relativt stor andel af fangerne fra Lund udvekslet relativt hurtigt. Formentlig er over halvdelen af de overlevende blevet udvekslet i løbet af godt 3 uger, og kun 28 overofficerer måtte udstå et 9 måneder langt fangeophold. I forhold hertil måtte 53 overofficerer og adskillige menige fra Halmstad sidde fanget i 13 måneder.

Gennem hele perioden blev et kartel vedrørende udveksling af fanger for-handlet; og navnlig fra dansk side blev det fremhævet som et nødvendigt funda-ment for udveksling af fanger. Selvom man i over et år henviste til et karteludkast, der kun manglede de sidste detaljer og en ratificering, blev projektet ved med at kuldsejle. Formentlig fordi forhandlingerne om kartellet hele tiden blev ført par-allelt med forhandlinger om konkrete udvekslingsprojekter, hvor de to parter ofte havde modsatte interesser.

Men selvom man først den 15. august 1677 fik et kartel endeligt på plads, blev der i vinteren 1676-77 udvekslet knap 600 soldater fra hver side efter slaget ved Lund. Det skal dels ses i lyset af, at man ville indløse sårede officerer, inden de

⁵⁶ RA. *Landetaten* 44. Buscovius' "Specifikation uppå hvad de danske officerer haffwa uti Sverige forhäret", 15. juli 1678. Bilag 68-71.

døde af deres sår og dermed mistede deres værdi; dels i lyset af at underofficerer og menige lettere kunne veksles lige over – og at de udgjorde det største pres på de knappe ressourcer til bespisning af fanger.

Trods forslag om udvekslingsprojekter for de fangne overofficerer i løbet af foråret 1677, lykkedes det ikke at få nogen af dem gennemført, førend en ny voldsom stigning i antallet af fanger i sommeren 1677 nærmest hovedkulds fik parterne til at ratificere et kartel og iværksætte storstilede udvekslinger.

I løbet af 1678 blev der i flere tilfælde taget tusindvis af krigsfanger uden at kartellets bestemmelse om udveksling inden for 14 dage trådte i kraft. Kartellet fungerede på den måde ikke som overordnet norm, som de to krigende parter bøjede sig for. Hvis man havde behov for at indstikke fangne soldater i egne rækker, valgte man at gøre det. Men kartellet havde stor betydning som en fast værdiskala for udvekslinger, når parterne ellers fandt sådanne opportune.

Forløbet omkring krigsfangerne fra Lund understøtter langt hen ad vejen Bernhard R. Kroeners beskrivelse af krigsfanger som en vare. Navnlig de kolde kalkuler om udveksling af sårede fanger, inden de mistede deres værdi, er et godt eksempel herpå. Men forløbet viser også, at æresbegreberne, der blev sat i spil ved fangne officerers udstedelse af reverser, ikke bare var af betydning for den enkelte, men tilsyneladende også kunne være medvirkende til at få en general-auditør tilbage til forhandlingsbordet, efter at han havde afvist yderligere drøftelser. Og endelig viser forhandlingen af ”discretion” i kampens hede, at ændringen i krigsfangernes status fra individuelt krigsbytte til krigsherrens ejendom ikke var absolut.

HANS HENRIK APPEL
DR. PHIL.

ABSTRACT**Danish prisoners of war from the battle of Lund on 4 December 1676**

This article describes the destiny of the 1.500 Danish prisoners of war from the battle of Lund on December 4 1676.

Immediately after the battle, the number of prisoners constituted such an urgent problem that both parties made a serious effort to reach an agreement on a “cartel” as a guiding line for exchanges of prisoners. However, as soon as the majority of the surviving prisoners were exchanged, conflicting interests and mutual mistrust got the upper hand and negotiations broke down. This was the situation until the summer 1677, when new battles resulted in a dramatic rise in casualties and prisoners of war. Negotiations resumed and a cartel was agreed and ratified on August 15 1677.

The study reveals how the military authorities saw the soldiers as commodities, particularly in connection with the explicit considerations concerning wounded prisoners that had to be “realized” before losing their value. However, the study also shows that codes of honor in connection with issuing of obligations played an important part. In addition, the study reveals that despite increasing state interference, it was accepted by the Swedish military authorities that soldiers privately demanded a ransom for prisoners they had taken in the heat of battle.